

Aristotelova teória jazyka: otázka (re)konštrukcie

PAVOL LABUDA

Aristotle's Theory of Language: A Problem of (Re)Construction

ABSTRACT: The overall purpose of this paper is to contribute to the debate over a possibility to reconstruct such theories which are not explicitly formulated in the preserved texts of ancient authors. Aristotle is one of those who did not write a single treatise on language, though language – both, as an instrument, as well as an object of the study – was still focal point of his philosophy. In his writings, Aristotle rigorously distinguishes several ways of methodologically examining same phenomenon. He is aware of the fact that every phenomenon can be examined from various perspectives and that different goals of the study lead us towards different answers. Aristotle's views on language are scattered through his entire oeuvre. The main aim of this paper is to offer and justify a new way of reconstructing Aristotle's theory of language. In the first part, the paper justifies the very existence of Aristotle's *theory* of language and outlines a plan how to proceed with reconstruction of such theory. In the second part, the preliminary plan is situated into the current state of Aristotelian scholarship. Finally, in the third part, the plan of reconstruction is elaborated using an integrationist approach. Integrationism (the idea that our language is a very complex phenomenon which has to be studied from different perspectives and the results of those studies cannot be reduced to each other and cannot be merged into a single atemporal model, instead those results should be understood as an integral part of the very temporal nature of our language) allows me to explain how various different dimensions of language are uncovered in Aristotle's works and how they gradually arise from each other.

Keywords: Aristotle, language (*logos*), theory, reconstruction, integrationism

Úvod

Predložený text* chce byť metodologickým príspevkom do diskusie o nových trendoch vo výskume antiky. Príspevkom do diskusie o tom, ako postupovať pri identifikácii a rekonštrukcii teórie nejakého antického mysliteľa v prípade, že sa v zachovaných textoch tohto mysliteľa žiadna explicitne formulovaná teória nenachádza.¹

* Za cenné rady a pripomienky k predchádzajúcim verziám tohto textu či k parciálnym myšlienkam prezentovaným počas konferencie *Nové trendy vo výskume antiky* (Katolícka univerzita v Ružomberku, 26. – 27. jún 2019) ďakujem jednak účastníkom danej konferencie, ale aj obom anonymným recenzentom redakcie *Kultúrnych dejín*, ktorí mi pomohli odstrániť mnohé nedostatky práce. Za prípadné zostávajúce nedostatky nesiem výlučne osobnú zodpovednosť.

¹ Mnou navrhovaný postup rekonštrukcie samozrejme nie je ojedinelý, hoci špecificky na problematiku ľudského jazyka a reči u Aristotela ešte nebol aplikovaný. V odbornej literatúre rekonštruujúcej Aristotelovu filozofiu má tento postup bohaté zastúpenie, čo je s ohľadom na mieru (ne)zachovania a fragmentárnosti Aristotelových prác celkom pochopiteľné. Jedným z naposledy publikovaných dokladov o využití rovnakého postupu rekonštrukcie je monografia Christiana Pfeiffera (2018), v ktorej autor

Témou, ktorej sa budem venovať, je Aristotelovo chápanie a vysvetľovanie ľudskej reči a jazyka. Cieľom tohto textu je poskytnutie argumentačne podloženej odpovede na otázku: Ako rekonštruovať Aristotelovu teóriu jazyka? Pod Aristotelovou teóriou jazyka mám pritom na mysli buď systematický (explicitný), alebo aspoň systematizovateľný (implicitný) výklad fenoménu jazyka, ktorý nie je vnútorne protirečivý a ktorý je v súlade s ostatnými Aristotelom formulovanými teóriami.

Keďže sa v zachovaných textoch Aristotela žiadna explicitná formulácia teórie jazyka nenachádza, uvedomujem si, že zmysluplnosť a relevantnosť celého nižšie predstaveného návrhu spočíva na viacerých, nie nekontroverzných predpokladoch. Tieto predpoklady sa dajú vyjadriť ako postupnosť nasledujúcich téz: 1. Aristoteles má určitú teóriu jazyka; 2. Aristotelova teória jazyka sa dá zdôvodnene extrahovať zo zachovaného korpusu; 3. z korpusu extrahovaná a rekonštruovaná teória jazyka má výkladovú relevanciu pre porozumenie celku Aristotelovej filozofie. Ešte predtým ako navrhнем a pokúsím sa argumentačne obhájiť vlastný prístup k problému rekonštrukcie Aristotelovej teórie jazyka (čo je v podstate obhájením pravdivosti druhej a tretej tézy), pokúsím sa stručne zdôvodniť moje presvedčenie o pravdivosti prvej tézy.

Aristotelova teória jazyka?

Téza, že Aristoteles má určitú teóriu jazyka, sa môže zdať na prvé zamyslenie kontroverzná. V rámci *corpus Aristotelicum* sa totiž nezachoval žiadny spis venujúci sa téme jazyka.² Čo ma teda pri fakte absencie explicitnej teórie jazyka oprávňuje tvrdiť, že Aristoteles nejakú teóriu jazyka vlastne má? Pokúsím sa ukázať, že oprávnenosť takéhoto tvrdenia vychádza z nevyhnutnosti či prerekvizity takého pojmu jazyka, ktorý bol potrebný pre vytvorenie iných, už explicitne formulovaných teórií Aristotela.

Určitý, epistemicky dostatočne bohatý pojem jazyka³ bol teda nutný na to, aby Aristoteles formuloval (ak už nie všetky, tak určite aspoň) niektoré zo svojich centrálnych teórií. Príkladov, na ktorých by sa dala prerekvizita epistemicky bohatého pojmu jazyka pre vybudovanie centrálnych teórií Aristotela preukázať, je zaiste viacero.

uplatnil identický metodologický postup pri spracovávaní Aristotelovej teórie telies. O tom sa však ešte zmienim v prvej kapitole tejto práce.

² Simplicios v *Komentári k Aristotelovým Kategóriám* (65, 2-10 Kalbfleisch) spomína popri dvoch iných Aristotelových dielach aj súbor poznámok nazvaný *O jazyku*, venujúci sa otázke toho, pod ktorú kategóriu spadajú negatívne pomenovania a pomenovania privácií. Autenticita tohto spisu je však sporná a väčšina historikov filozofie existenciu autentického spisu *O jazyku* nepripúšťa. Pozri prekladateľskú poznámku Michaela Chasea č. 728 vo vydaní prekladu SIMPLICIUS. *On Aristotle. Categories 1 - 4*. Transl. Michael Chase. Duckworth; London : Cornell University Press, 2003, s. 147. Porovnaj tiež CRIVELLI, Paolo. Being-said-of in Aristotle's Categories. In *Rivista di Filosofia Neo-Scholastica*, 2017, č. 3, s. 555.

³ Niektorí autori hovoria o vnútornej štruktúre pojmov. Osobne preferujem hovorenie o epistemickej bohatosti pojmu fungujúceho v dynamickej sieti iných pojmov, pričom *pojmy* považujem za ustálené významy výrazov, ktoré vznikajú a fungujú len v rámci väčších celkov. Zastávam teda pozíciu pojmového holizmu. Domnievam sa tiež, že idea vnútornej štruktúry pojmov je len jedným z viacerých možných spôsobov vysvetľovania skutočnosti, že ustálenie významu výrazu (*ergo* pojem) sa tvorí a funguje vždy len v rámci určitého celku či siete. Vyjadrené pragmatickým slovníkom, ktorý sa zaobíde bez existencie *pojmov*: k ustáleniu významu výrazu „jazyk“ dochádza v sieti používania príbuzných výrazov (tzv. lokálny významový holizmus), alebo všetkých ostatných výrazov (tzv. globálny významový holizmus) určitého jazyka, konkrétnejšie - význam výrazu „jazyk“ je tvorený spleťou používania takých výrazov, akými sú „zvuk“, „reč“, „význam“, „slovo“, „veta“, „tvrdenie“, „myšlienka“, „písmo“ atď.

Pre stručnosť uvediem aspoň dve z nich: Aristotelova teória kategórií a Aristotelova teória vedecky relevantného poznania (*epistémé*) formulovaného v podobe dôkazových úsudkov (*apodeixis*). Zastávam stanovisko, že ani jednu z týchto teórií by Aristoteles nemohol sformulovať bez epistemicky dostatočne bohatého pojmu jazyka.⁴

Ak sa teda chceme dopracovať k identifikácii Aristotelovej teórie jazyka, musíme podniknúť konceptuálnu analýzu Aristotelom používaného pojmu jazyka a následne reformulovať a systematizovať výsledky svojej analýzy Aristotelovho pojmu jazyka do podoby teórie, ktorá dokáže vysvetliť celkovú bohatosť funkcií daného pojmu. Inak povedané, musíme sa dopracovať k systematickému a vysvetľujúcemu predvedeniu všetkých dimenzií ľudského jazyka, s ktorými Aristoteles vo svojom pojme jazyka počítal.

Moja obhajoba prvej, zdanlivo kontroverznej tézy o Aristotelovej teórii jazyka, teda spočíva na argumente, ktorý operatívne nazvem argument prerekvizity epistemicky bohatého pojmu jazyka potrebného pre vybudovanie iných, už explicitne formulovaných a nám dochovaných filozofických teórií Aristotela. O zmysluplnosti tohto argumentu je presvedčený aj Christian Pfeiffer, ktorý uplatnil identický metodologický postup pri spracovávaní Aristotelovej teórie telies. Pfeiffer pri rekonštrukcii postupoval tak, že z korpusu extrahoval Aristotelovu teóriu (fyzických) telies a preukázal, že bez epistemicky bohatého pojmu telesa (či bez určitej implicitnej teórie telesa) by Aristoteles nedokázal sformulovať svoju známu teóriu miesta, ani svoju teóriu činnosti a trpnosti.⁵ Mnou navrhovaný postup rekonštrukcie s Pfeifferovým postupom rekonštrukcie spája ešte jedna dôležitá vec. Presvedčenie, že ako počiatky Aristotelovej teórie jazyka, tak aj počiatky jeho teórie telies treba hľadať v Aristotelovej prírodnej filozofii (*fysiké*).⁶ Toto presvedčenie vychádza z Aristotelom zastávanej pozície o ontologickej prioritě prvých substancií. Aristoteles svoju výskumnú prax začína upriamením pozornosti na prirodzené objekty našej skúsenosti,⁷ ktoré sú reprezentované konkrétnymi jedincami určitého prírodného druhu, napríklad ľuďmi, koňmi, alebo olivovníkmi. Tieto jedince majú druhovo charakteristické životné prejavy, medzi ktoré v prípade ľudí patrí aj naša reč. Ľudská reč je prirodzeným, druhovo špecifickým prejavom ľudského druhu, má svoju fyzikálnu dimenziu – fyziologické predpoklady hovoriacich a fyzikálne vlastnosti samotnej reči –, a preto jej skúmanie spadá do oblasti prírodovedy. Predtým než upriamim

⁴ Na to, aby Aristoteles explicitne sformuloval svoju teóriu kategórií (teda teóriu samostatne označujúcich jazykových výrazov, ktoré vstupujú do zmysluplných celkov, t. j. súdov, ktorými opisujeme javy) a zároveň na to, aby Aristoteles dokázal vystavať svoju teóriu explanačne relevantných úsudkov tvorených zrefazovaných v jazyku vyjadrených súdov, ktorých súčasťou sú kategórie, na to Aristoteles nutne potreboval epistemicky bohatý a vnútorné bezrozporný pojem jazyka.

⁵ Pfeifferove zdôvodnené presvedčenie o existencii Aristotelovej teórie telies a o jej dôležitosti pre zvyšok jeho filozofie pozri v PFEIFFER, Christian. *Aristotle's Theory of Bodies*. Oxford : Oxford University Press, 2018, s. 2.

⁶ Prečo je správne začať rekonštrukciu Aristotelovej teórie jazyka z rámci prírodovedy (*fysiké*) som sa pokúsil vysvetliť v článku LABUDA, Pavol. Aristotle's Theory of Language in the Light of Phys. I.1. In *Aithér. Journal for the Study of Greek and Latin Philosophical Traditions*, 2018, No. 20, International Issue 5, s. 66 – 77.

⁷ Peter Sýkora používa slovné spojenie „materiálne objekty strednej veľkosti“. Pozri SÝKORA, Peter. Aristotelova zmena paradigmaty v ontológii. In *Filosofický časopis*, 2019, roč. 67, č. 6, s. 861 – 876.

pozornosť na prírodovedné spisy Aristotela a začnem navrhovať postup rekonštrukcie, priblížim ešte aktuálny stav výskumu Aristotelových úvah o jazyku.

Stav bádania o Aristotelovej teórii jazyka

Z dôvodu nezachovania samostatného spisu o jazyku a z dôvodu rozpustenia témy jazyka v iných veľkých témach korpusu bola Aristotelovým názorom na jazyk venovaná len občasná pozornosť bádateľov. Situácia sa začala meniť v priebehu 20. storočia. Aristotelova teória jazyka a čiastkové témy s ňou spojené (t. j. teória predikácie, teória signifikácie, teória významu, semiotická teória) sa od sedemdesiatych rokov začali tešiť mimoriadnemu záujmu bádateľov. Domnievam sa, že zvýšený záujem bol vyvolaný jednak možnosťou využitia postupov a výsledkov vtedy už akademicky etablovanej analytickej filozofie orientovanej na skúmanie jazyka, a jednak samotným potenciálom Aristotelovho diela.⁸

Ak by sme analytickú filozofiu nepredstavovali len homogénne, teda prostredníctvom ústrednej témy jazyka, ale chápali by sme ju ako filozofiu, ktorú samotnú zasiahol v sedemdesiatych rokoch 20. storočia sociálno-pragmatický obrat, tak by sme analytické práce 20. storočia, ktoré uskutočnili renesanciu skúmania Aristotelovej teórie jazyka, mohli rozdeliť do dvoch kategórií. Prvú kategóriu by tvorili práce zaoberajúce sa jazykom ako predmetom či systémom a riešiace najmä problematiku signifikácie, významu, kompozicionality či logického vyplývania. Išlo by o tie práce, ktoré pristupujú k jazyku ako k izolovanému a idealizovanému fenoménu, vytrhnutému z komunikačnej škály živočíšnej ríše. Tieto postupy používali a používajú pri skúmaní jazyka interpretačno-selektčné nástroje gramatiky a logiky. Druhú kategóriu by zas tvorili práce, ktoré skúmali a skúmajú jazyk ako nástroj, teda najmä zo sociálno-pragmatickej pozície. V našom prípade ide o tie práce, ktoré sa zaoberajú Aristotelovými vyjadreniami o biologických, psychologických a sociálnych aspektoch jazykového konania ľudí a skúmajú ľudskú komunikáciu v rámci celej škály komunikačných prejavov a jazykového správania sa ostatných živočíšnych druhov.⁹

Ak takýto návrh rozdelenia prác skúmajúcich Aristotelovu teóriu jazyka operatívne prijmeme, tak do prvej kategórie môžeme zaradiť nasledovné knihy a články. Štúdiu Normana Kretzmana o hovorených zvukoch označujúcich prostredníctvom konvencie¹⁰, Terencovu Irwinovu monografiu venovanú Aristotelovej koncep-

⁸ Aristotelove dielo napriec dejinami sprevádzala bohatá tradícia komentárov. V 20. storočí boli Aristotelove diela komentované napríklad fenomenológmi či kresťanskými filozofmi novotomizmu a od etablovania analytickej filozofie sa táto tradícia rozšírila aj o komentáre a interpretácie vedené z jej ideových pozícií. Aristotelovo dielo sa v priebehu krátkého času stalo nielen predmetom interpretácie analytických filozofov (William David Ross, Harold Arthur Prichard), ale aj inšpiráciou pre rozpracovanie vlastných, Aristotelovou filozofiou inšpirovaných pozícií (Gilbert Ryle, John Langshaw Austin, Elizabeth Anscombová). Všeobecne k téme vzťahu antickej a analytickej filozofie pozri RAPP, Christof. *The Liaison between Analytic and Ancient Philosophy and Its Consequences*. In VAN ACKEREN, Marcel (ed.). *Philosophy and the Historical Perspective*. The British Academy : Proceedings of the British Academy, 2018, s. 120 - 139.

⁹ Vo všeobecnosti platí, že prírodovedné skúmanie u Aristotela prebieha tak, že *ľudské* je skúmané v celku *prírodného*, teda v rámci celej škály živých bytostí. K tomu pozri THEIN, Karel. *Aristotelés o lidské přirozenosti: Od myšlení k anatomii*. Praha : Filosofia 2017, s. 14 - 15, 95 - 104.

¹⁰ KRETZMAN, Norman. *Aristotle on Spoken Sound Significant by Convention*. In CORCORAN, John (ed.). *Ancient Logic and Its Modern Interpretations*. Dordrecht : D. Reidel Publishing Company, 1974, s. 3 - 21.

cii signifikácie¹¹, Davidov Charlesov článok o menách a ich označujúcej funkcii u Aristotela¹², kapitolu knihy Giovanni Manettiho venovanú subtlnému rozlíšeniu Aristotelovej teórie významu a teórie znaku¹³, Davidovu Charlesovu fenomenálnu monografiu skúmajúcu súvislosť Aristotelových pojmov významu a esencie¹⁴, Whitakerovu precíznu výkladovú monografiu venovanú Aristotelovmu chápaniu jazyka prameniáciu z textu *O vyjadrovaní*¹⁵ a Allanovu Bäckovu knihu venovanú Aristotelovej teórii predikácie¹⁶. Z prác spadajúcich do tejto kategórie si pritom (na základe komplexnosti aj precíznosti spracovaných Aristotelových diel) mimoriadne uznanie obce historikov filozofie zaslúžili dva texty. Prvým je monografia Deborah Modrakovej, ktorá podrobne odкрýva celkový epistemologicko-ontologický kontext Aristotelovej teórie významu.¹⁷ Druhým, filologicky vynikajúco podloženým prínosom pre interpretáciu Aristotelovho chápania jazyka, je zase dvojvázkové dielo Lamberta De Rijka, ktoré nielen bravúrne mapuje, ale aj originálne interpretuje súvislosti medzi Aristotelovou sémantikou a ontológiou.¹⁸

Z prác, ktoré začínajú svoje skúmanie v oblasti Aristotelovej prírodnej filozofie (teda v oblasti *fysike*) a skúmajú Aristotelove vyjadrenia o jazyku predovšetkým z perspektívy jazykového správania a v rámci komunikačnej škály živočíšnych druhov, považujem za nesmierne inšpiratívnu najmä nasledujúcu trojicu prác. Priekopnícku štúdiu RONALDA A. ZIRINA, ktorá stručne, ale majstrovsky mapuje centrálné miesta korpusu, v ktorých sa Aristoteles vyjadruje k rozmanitým aspektom ľudskej reči vymedzeným vo vzťahu k vyšším a nižším formám jazykovej komunikácie živočíchov.¹⁹ Druhým inšpiratívnym dielom spadajúcim do sociálno-pragmatickej kategórie prác je monografia ÖMERA AYGÜNA, ktorá rekonštrukciu Aristotelovej koncepcie jazyka realizuje prostredníctvom výkladu rozličných funkcií pojmu *logos* naprieč Aristotelovými dielami.²⁰ Poslednou prácou, na ktorú chcem v rámci druhej kategórie upozorniť, je monografia PATRIZIE LASPIOVEJ.²¹ Laspiová v nej akcentuje Aristotelov naturalizmus a Aristotelov koncept jazyka zaraďuje do teoretického rámca biológie.

¹¹ IRWIN, Terence H. Aristotle's Concept of Signification. In SCHOFIELD, Malcolm - NUSSBAUM, Martha C. (eds.). *Language and Logos*. Cambridge : Cambridge University Press, 1982, s. 241 - 266.

¹² CHARLES, David. Aristotle on Names and Their Signification. In EVERSON, Stephen (ed.). *Language. Companions to Ancient Thought 3*. Cambridge : Cambridge University Press, 1994, s. 37 - 73.

¹³ MANETTI, Giovanni. *Theories of the Sign in Classical Antiquity*. Bloomington : Indiana University Press 1993, s. 70 - 91.

¹⁴ CHARLES, David. *Aristotle on Meaning and Essence*. Oxford : Clarendon Press, 2000.

¹⁵ WHITAKER, C. W. A. *Aristotle's De Interpretatione: contradiction and dialectic*. Oxford : Clarendon Press, 1996.

¹⁶ BÄCK, Allan T. *Aristotle's Theory of Predication*. Leiden; Boston; Köln : Brill, 2000.

¹⁷ MODRAK, Deborah. *Aristotle's Theory of Language and Meaning*. Cambridge : Cambridge University Press, 2001.

¹⁸ DE RIJK, Lambertus Marie. *Aristotle. Semantics and Ontology. Vol. I & II*. Leiden; Boston; Köln : Brill, 2002.

¹⁹ ZIRIN, Ronald A. Aristotle's Biology of Language. In *Transactions of the American Philological Association (1974-)*, 1980, Vol. 110, s. 325 - 347.

²⁰ AYGÜN, Ömer O. *The Middle Included. Logos in Aristotle*. Evanston; Illinois : Northwestern University Press, 2017.

²¹ LASPIA, Patrizia. *From Biology to Linguistics: Definition of Arthron in Aristotle's Poetics*. UNIPA Springer Series : Springer, 2018.

Všetky tri naposledy spomenuté práce sú svojím postupom – začínajúcim od biológie reči – veľmi blízke môjmu čítaniu Aristotelových textov a mnou navrhovanému postupu rekonštrukcie. Zirinova štúdia ma inšpirovala k tomu, že som začal hľadať zdôvodnenie postupu rekonštrukcie v zoológických spisoch Aristotela, ktoré spadajú do oblasti teoretického skúmania typu *fysiké*. Parciálne výsledky Aygünovej knihy sa pre mňa stali overením správnosti mojich intuícii, a neskôr aj mojich zistení z celkom odlišnej perspektívy. Konkrétne z perspektívy skúmania rozličných funkcií pojmu *logos* naprieč Aristotelovým korpusom. Laspiovej kniha ma zasa utvrdila v naturalistickejšom a pragmatickejšom čítaní Aristotelových textov týkajúcich sa ľudskej reči a v téze o dôležitosti Aristotelovho chápania jazyka pre čítanie jeho prác ako homogénneho celku.

Na Slovensku sa skúmaniu fonetickej a fonologickej problematiky v diele Aristotela venuje klasická filologička Ľudmila Buzássyová. V monografii *Od hlasu k hláske. Z dejín antickej náuky o reči* detailne preskúmala jednak Aristotelove názory na fyziologické predpoklady a fyzické vlastnosti ľudskej reči, jednak Aristotelom používané pojmy *stoicheion* a *gramma*.²² Buzássyovej hodnotenie Aristotelovho spôsobu vysvetľovania jazyka je v úplnej zhode s mnou nižšie navrhnutým prístupom k otázke rekonštrukcie. Buzássyová uvádza: „Aristoteles [...] položil trvalé základy pre skúmanie rôznych aspektov reči a jazyka, hoci sám nenapísal žiadne dielo, ktoré by bolo primárne venované jazyku. Jeho úvahy majú ucelenejší charakter ako diela jeho predchodcov a vyznačujú sa prepracovanejšou metodológiou a systemizáciou a vždy sledujú jeden cieľ – hľadať odpoveď na otázku, aké funkcie má plniť jazyk v rozmanitých kontextoch. Jeho spisy sa vzťahujú na viaceré oblasti skúmania jednak jazyka ako systému, jednak ľudskej reči a jej fyziologickej i psychofyzickej stránky a jednak na otázky praktického používania v konkrétnych jazykových textoch.“²³

Venovať väčšiu pozornosť jednotlivým vyjadreniam či argumentom vyššie predstavených prác už pre cieľ tohto textu nie je potrebné. Zmyslom tu predstaveného prehľadu stavu bádania malo byť zasadenie môjho návrhu rekonštrukcie Aristotelovej teórie jazyka do kontextu bádania iných skúmateľov Aristotelových názorov na jazyk. Môžem sa teda posunúť o krok vpred, smerom k návrhu a legitimizácii mnou navrhovaného postupu.

Integracionistický prístup k rekonštrukcii Aristotelovej teórie jazyka

Inšpiráciu pre svoj prístup k problému rekonštrukcie Aristotelovej teórie jazyka som našiel v integracionistickej lingvistiky. Zrod integracionistickej lingvistiky sa spája s myšlienkami Roya Harrisa (1931 – 2015), profesora všeobecnej lingvistiky na Oxfordskej univerzite. Harris a jeho nasledovníci na komplexnosť jazyka reagujú tým, že ho navrhujú skúmať z viacerých perspektív. Zdôrazňujú pritom, že rozličné perspektívy skúmania, rovnako ako aj výsledky, ktoré tieto skúmania z rozličných perspektív poskytujú, sú nutne reduktívne a nedajú sa na seba navzájom previesť.²⁴

²² BUZÁSSYOVÁ, Ľudmila. *Od hlasu k hláske. Z dejín antickej náuky o reči*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2016.

²³ BUZÁSSYOVÁ, Od hlasu k hláske, s. 13.

²⁴ Koncízne predstavenie myšlienok integracionistickej lingvistiky čitateľ nájde v HARRIS, Roy. *Introduction to Integrational Linguistics*. Oxford : Pergamon, 1998.

Harrissov kolega a ďalší proponent integracionizmu Talbot J. Taylor približuje základnú myšlienku integracionizmu pomocou takejto otázky: „Je fonéma fyziologickou, psychologickou, akustickou alebo abstraktnou entitou?“²⁵ Odpoveď na túto otázku má byť podľa Taylora nasledovná. Fonéma je fyziologickou, psychologickou, akustickou aj abstraktnou entitou. Správne sú teda všetky tu ponúknuté odpovede. Taylor však zároveň upozorňuje, že žiadna z odpovedí nie je vyčerpávajúca, pretože každá z odpovedí zachytáva komplexnosť fonémy iba z určitého, a to nami vopred vybraného hľadiska.

Domnievam sa, že ak by bol Aristoteles vyzvaný, aby odpovedal na Taylorovu otázku, tak by odpovedal podobne ako integracionisti. Svoje presvedčenie pritom zakladám na dvoch skutočnostiach súvisiacich s povahou Aristotelovho myslenia a diela. Prvou z týchto skutočností je predmetné zameranie jeho spisov, ktoré zodpovedá Aristotelom uskutočnenej klasifikácii bádateľských oblastí.²⁶ V úvodoch väčšiny Aristotelových spisov nachádzame jasne vymedzený spôsob skúmania vytýčeného javu. Aristoteles zvykne svojich poslucháčov/čitateľov upozorňovať na to, že každý jav môže byť skúmaný z viacerých perspektív a že pri týchto skúmaníach dospievame k rozmanitým vysvetleniam toho istého javu.²⁷ Druhou skutočnosťou, ktorá ma presvedča o vhodnosti využitia integracionistického prístupu pri rekonštruovaní Aristotelovej teórie jazyka, je frekvencovanosť výskytu frázy *legetai pollachós* v jeho spisoch.²⁸ Táto fráza indikuje, že o vybranom predmete záujmu sa dá vypovedať vo viacerých významoch a že tieto významy je rozumné od seba jasne odlišovať.

Aristoteles si uvedomoval, že *jazyk* sa dá skúmať *ako nástroj* podieľajúci sa na formovaní nášho poznania a uvedomoval si i to, že *jazyk* sa dá skúmať aj *ako predmet*. Jazyk ako nástroj (v podobe ľudskej reči) Aristoteles skúma v rámci teoretických vied, konkrétne v rámci *fysiké*. Jazyk ako predmet (v podobe abstraktného systém pravidelnosti) je zase témou jeho logických spisov. Zhrňujúcو povedané, Aristoteles považoval jazyk za komplexný fenomén a skúmal ho aj ako predmet, aj ako nástroj. Jednotlivé skúmania pritom vedome vykonával v odlišných kontextoch. Závety týchto skúmaní preto nachádzame roztrúsené naprieč jeho dielom. Z tohto dôvodu sa z Aristotelo-

²⁵ TAYLOR, Talbot J. Roy Harris and the philosophy of linguistics. In *Language Sciences*, 1997, Vol. 19, No. 1, s. 1.

²⁶ Komplexnú klasifikáciu jednotlivých oblastí poznania založenú na kombinácii dvoch kritérií - odlišnosti predmetov skúmania a rozličnosti metód skúmania - nachádzame prvýkrát v diele Aristotela. V Aristotelovej šiestej knihe *Metafyziky* (1025b1-1026a30). K tomu pozri HOBZA, Pavel. *Filosofie a veda*. Praha : Oikoymenh, 2015, s. 20 - 34.

²⁷ Ako príklad dvoch rôznych vysvetlení jedného a toho istého javu (hnevu) nám môže slúžiť dvojica reálnych definícií, ktorú Aristoteles uvádza v *DA* 403a29-b3: „διαφερόντος δ' ἂν ὀρίσαιντο ὁ φυσικὸς [τε] καὶ ὁ διαλεκτικὸς ἕκαστον αὐτῶν, οἷον ὀργή τί ἐστιν· ὁ μὲν γὰρ ὀρεξίν ἀντιλυπησέως ἢ τι τοιοῦτον, ὁ δὲ ζέσιν τοῦ περὶ καρδίαν αἵματος καὶ θερμοῦ. τούτων δὲ ὁ μὲν τὴν ὕλην ἀποδιδῶσιν, ὁ δὲ τὸ εἶδος καὶ τὸν λόγον.“ (Bekker, 1831) / „A tak definícia prírodovedca bude odlišná od dialektikovej [definície], napr. vo veci toho, čím je hnev. Tento [dialektik] ho bude definovať ako túžbu po odplate, alebo nejakým takýmto spôsobom, kým tamten [prírodovedec] ho určí ako vrenie krvi alebo horúčavu v okolí srdca. Z týchto jeden opisuje látku (*hylé*) a druhý formu (*eidos*) a [jej] výklad (*logos*).“ Preklad: autor štúdie.

²⁸ Komplexný výklad filozofickej relevantnosti frázy pre interpretáciu Aristotela sa nachádza v BRAKAS, Jurgis G. *Saying, Meaning and Signifying: Aristotle's λέγεται πολλαχῶς*. In *The Society for Ancient Greek Philosophy Newsletter*, 2003, 328. Dostupné na internete: <<https://orb.binghamton.edu/sagp/328>> [6. 12. 2018].

vých textov nedá priamo extrahovať homogénna teória jazyka. Ak však nechceme skončiť len pri výpočte a interpretácii čiastkových výpovedí Aristotela o jednotlivých aspektoch jazyka, mali by sme sa pokúsiť aj o ich následnú integráciu.

Dovolím si navrhnúť, aby bádateľským cieľom historikov filozofie a znalcov Aristotela bola taká teória, ktorá by dokázala zobrazit' rozličné Aristotelom skúmané aspekty jazyka v ich vzájomných súvislostiach, konkrétne v existenčno-temporálnej podmienenosti jednotlivých dimenzií. Treba ale priznať, že formulácia takejto teórie by bola vo svojej podstate viac *konštrukciou* Aristotelových názorov na jazyk. Jej užitočnosť by však mohla spočívať v tom, žeby dokázala slúžiť ako integratívny nástroj výkladu jednotlivých oblastí Aristotelovej filozofie.

Z vyššie uvedených dôvodov navrhujem nasledujúci postup rekonštrukcie Aristotelovej teórie jazyka: od biológie reči, cez psychológiu významu až k filozofii jazyka ako systému. Konkrétnejšie, navrhujem začať (1) skúmaním fyziologických predpokladov jazyka, pretože ľudská reč je pre Aristotela integrálnou súčasťou a prejavom živého organizmu.²⁹ Následne (2) skúmať psychologické predpoklady jazyka, pretože vnímanie, predstavivosť a rozvažovanie/myslenie sú mohutnosťami duše človeka, ktorá je podľa Aristotela účinnou príčinou ľudskej reči.³⁰ Pokračovať (3) objasnením sociálnych predpokladov ľudskej reči, pretože zmysluplnosť nášho jazyka sa dá podľa Aristotela vysvetliť jedine na základe konvencie (*kata synthékén*).³¹ A na záver navrhujem (4) preskúmať aj tie aspekty ľudského jazyka, ktoré sa zaoberajú jazykom *per se*. Aristoteles si bol totiž vedomý toho, že jazyk prekračuje naše telá a stáva sa objektívne existujúcim systémom pravidelností zmyslovo prístupným pre druhých. Práve z tejto perspektívy Aristoteles skúmal skladobné časti jazyka (*Poet.*),³² sociálne účinky rečového prejavu (*Rhet.*)³³ a v neposlednom rade aj pravidlá jazykovo vyjadreného zdôvodňovania a vysvetľovania (*Cat., De Int., Apr., APo., Top., SE*). Na základe tohto sa domnievam, že až integrovanie záverov o jednotlivých aspektoch jazyka do komplexného obrazu nám umožní skutočne porozumieť Aristotelovmu pohľadu na jazyk, umožní nám (re)konštruovať jeho teóriu jazyka. Toto je mnou navrhovaný postup rekonštrukcie Aristotelovho pohľadu na fenomén jazyka.³⁴

Prvou výhodou tohto postupu je súlad so samotnou multidimenzionálnou a temporálnou povahou nášho jazyka, teda s tým, že ľudská reč a jazyk má na

²⁹ Pozri napríklad *DA* II.8, 420b5-421a6 alebo *HA* IV.9, 535a29-535b2.

³⁰ Pozri *DA* 420b6 „ή δὲ φωνὴ ψόφος τίς ἐστὶν ἐμψύχου· τῶν γὰρ ἀψύχων οὐθὲν φωνεῖ“ alebo *DA* 420b26-421a2 „διὸ ἀναγκαῖον εἶσω ἀναπνεόμενον εἰσιέναι τὸν ἀέρα. ὥστε ἡ πλεγγὴ τοῦ ἀναπνεομένου ἀέρος ὑπὸ τῆς ἐν τούτοις τοῖς μορίοις ψυχῆς πρὸς τὴν καλουμένην ἀρτηρίαν φωνὴ ἐστὶν (οὐ γὰρ πᾶς ζῶου ψόφος φωνή, καθάπερ εἴπομεν-ἐστὶ γὰρ καὶ τῇ γλώττῃ ψοφεῖν καὶ ὡς οἱ βήττοντες-ἀλλὰ δεῖ ἐμψυχόν τε εἶναι τὸ τῦπτον καὶ μετὰ φαντασίας τινός· σημαντικὸς γὰρ δὴ τις ψόφος ἐστὶν ἢ φωνή)-καὶ οὐ τοῦ ἀναπνεομένου ἀέρος ὥσπερ ἡ βῆξ“.

³¹ Pozri *De Int.*16a20-21 „Ὄνομα μὲν οὖν ἐστὶ φωνὴ σημαντικὴ κατὰ συνθήκην“ a 16a-28-29 „τὸ δὲ κατὰ συνθήκην, ὅτι φύσει τῶν ὀνομάτων οὐδέν ἐστὶν, ἀλλ' ὅταν γένηται σύμβολον, ἐπεὶ δηλοῦσά γέ τι καὶ οἱ ἀγράμματοι ψόφοι, οἷον θηρίων, ὧν οὐδέν ἐστὶν ὄνομα“.

³² Pozri *Poet.* 1456b20-1457a31.

³³ Pozri *Rhet.* 1356a1-25.

³⁴ Tento odsek textu je až na malé úpravy použitý aj v práci, v ktorej ponúkam interpretáciu Aristotelovho zaradenia ľudskej reči (*logos*) do kategórie kvantity. Porovnaj LABUDA, Pavol. Aristoteles a ontologický status ľudskej reči v ‚Kategoríách‘. In *Filosofický časopis*, 2019, roč. 67, č. 6, s. 877 – 894.

seba neprevoditeľné charakteristiky, ktoré sa nedajú opísať naraz a ktoré sa dajú vysvetliť vždy iba z určitej perspektívy. Druhou výhodou tohto postupu je jednak súlad s Aristotelom používanými metódami filozofického skúmania, a jednak rešpektovanie Aristotelom zavedených predmetných oblastí skúmania. Napokon dodatočnou výhodou je i to, že pri postupnom spracovaní Aristotelových názorov na jednotlivé dimenzie jazyka umožňuje tento postup uskutočniť finálny krok smerom k integrácii všetkých dimenzií.

Hoci z dôvodu neprevoditeľnosti dimenzií jazyka jednej na druhú nemôže vzniknúť homogénny obraz jazyka, to, k čomu sa mnou navrhnutým postupom môže historik filozofie dopracovať, bude mať skôr podobu dynamickej (v čase uskutočnenej) sústavy vysvetlení, ktoré postupne odkrývajú jednotlivé, na seba navzájom nadväzujúce dimenzie jazyka. Integracionizmus je tak adekvátnou reakciou na fakt multidimenzionálnosti a temporality jazyka, ktorej si bol Aristoteles vedomý. Moje rozhodnutie hovoriť u Aristotela (trochu odvážne) o *teórii* jazyka teda spočíva v tom, že teóriu jazyka nechápem len ako explicitne formulovaný systematický výklad jazyka, ale aj ako implicitný, t. j. nami systematizovateľný výklad Aristotelových názorov na povahu jazyka, pričom musia byť dodržané podmienky, že tento výklad nie je vnútorne protirečivý a že je v súlade s ostatnými explicitnými teóriami Aristotela.³⁵

Záver

Aristotelom formulované závery týkajúce sa ľudského jazyka sa nachádzajú roztrúsené naprieč celým jeho dielom. Skúmania fenoménu jazyka Aristoteles uskutočňoval vo vopred, predmetne aj metodologicky, určených oblastiach skúmania. Závery jeho skúmaní sa preto týkajú vždy len pre danú oblasť kompetenčne prístupných dimenzií ľudského jazyka. Aristotelove prírodovedné práce (*HA, PA, GA*) odkrývajú fonetickú stránku ľudskej reči. Spis *O duši* predstavuje a analyzuje psychické schopnosti potrebné pre špecificky ľudský jazykový prejav, konkrétne deliberatívnu predstavivosť a vôľu človeka. Práce z oblasti praktického vedenia (*Pol., NE*) objasňujú konvencionalitu jazykového konania. Logické spisy (*Cat., De Int., APr., APo., Top., SE*) a čiastočne aj spis *Poetika* venujú pozornosť vysvetľovaniu systémových vlastností jazyka. A nakoniec ani aspekt persuzívnosti a estetickéj hodnoty ľudskej reči u Aristotela neobíde skrátka, pretože Aristoteles mu venuje pozornosť v spisoch spadajúcich do oblasti tvorivých umení (*Rhet., Poet.*).

V texte som sa snažil ukázať, že fragmentárnosť Aristotelových vyjadrení o jazyku nie je spôsobená nedbanlivosťou Aristotela, ale spôsobom jeho práce. Konkrétne predmetným zameraním a metodickým určením Aristotelových skúmaní na jednej strane a samotnou povahou ľudského jazyka na strane druhej. Komplexnosť pova-

³⁵ Predpoklady vnútornej neprotirečivosti a súladu súvisia s vyššie spomenutým argumentom prerezivizity pojmu jazyka, ktorý je u Aristotela nutný na formulovanie, a v prípade bádateľov nutný na vysvetlenie iných, Aristotelom explicitne formulovaných teórií. Grafickým prevedením výrazu (re)konštrukcia - pomocou použitia zátvoriek - chcem akcentovať absenciu explicitnej teórie jazyka u Aristotela a zároveň chcem priznať, že rekonštrukcia implicitnej teórie je vlastne konštruktivistickým programom. Nejde tu však o konštruktivizmus ideí či textov. Ide skôr o konštrukciu prepojenia čiastkových výkladov jednotlivých dimenzií jazyka, ktoré sú odkryté na základe analýzy prístupných textových prameňov.

hy ľudského jazyka totiž vecne neumožňuje odkryť celkovú povahu jazyka v žiadnej z jednotlivých Aristotelom definovaných a ním prevádzkovaných oblastí skúmania/vedenia (*epistémai*). Toto je pravý dôvod toho, prečo Aristoteles cielene odkrýva (1) fyzické parametre a fyziologické predpoklady, (2) psychické predpoklady, (3) sociálne aspekty ľudskej reči, a nakoniec aj (4) systémové (syntaktické a logické) vlastnosti jazyka na rozličných miestach svojich prác. Pri snahe o rekonštrukciu Aristotelových názorov na ľudskú reč a jazyk preto musíme venovať pozornosť všetkým čiastkovým vyjadrením týkajúcim sa jednotlivých dimenzií nášho jazyka a následne sa musíme pokúsiť o vysvetlenie vzájomnej podmienenosti týchto dimenzií jazyka. A integráciou Aristotelových pohľadov z rozmanitých perspektív a spisov sa vlastne sleduje integrácia rozmanitých, na seba navzájom neprevoditeľných dimenzií ľudského jazyka. Toto je pravý dôvod môjho návrhu a presvedčenia, že integracionistickým spôsobom dokážeme adekvátne rekonštruovať Aristotelovu teóriu jazyka.

S ohľadom na fragmentárnosť Aristotelových vyjadrení o jazyku a s ohľadom na absenciu samostatného spisu venovaného ľudskej reči sa môže zdať, že hovorenie o teórii jazyka u Aristotela je odvážny (ak nie rovno nesprávny) krok. S ohľadom na komplexnosť a multidimenzinálnosť jazyka a s ohľadom na povahu Aristotelových skúmaní, ktoré prebiehajú vo vopred stanovených oblastiach, však uvažovanie o Aristotelovej teórii jazyka už začína dávať zmysel. Navyše, tak, ako by bez implicitnej teórie telies Aristoteles nedokázal formulovať svoju teóriu miesta či teóriu činnosti a trpnosti, tak by bez implicitnej teórie jazyka nedokázal odkryť a vysvetliť ani jednotlivé parametre našej reči a jazyka.

Abecedný zoznam použitých skratiek Aristotelových diel

<i>APo.</i>	<i>Druhé analytiky</i>
<i>APr.</i>	<i>Prvé analytiky</i>
<i>Cat.</i>	<i>Kategórie</i>
<i>DA</i>	<i>O duši</i>
<i>De Int.</i>	<i>O vyjadrovaní</i>
<i>GA</i>	<i>O plodení živočíchov</i>
<i>HA</i>	<i>Skúmanie živočíchov</i>
<i>NE</i>	<i>Etika Nikomachova</i>
<i>PA</i>	<i>O častiach živočíchov</i>
<i>Phys.</i>	<i>Fyzika</i>
<i>Poet.</i>	<i>Poetika</i>
<i>Pol.</i>	<i>Politika</i>
<i>Rhet.</i>	<i>Rétorika</i>
<i>SE</i>	<i>O sofistických dôkazoch</i>
<i>Top.</i>	<i>Topiky</i>

Pramene

- BEKKER, I. (ed.). *Aristotelis Opera*. Vol. I. Berlin : Reimer, 1831.
BEKKER, I. (ed.). *Aristotelis Opera*. Vol. II. Berlin : Reimer, 1831.
ROSS, W. D. (ed.). *Aristotelis Politica*. Oxford : Clarendon Press, 1957.
KALBFLEISCH, C. (ed.). *Simplicii in Aristotelis Categorias commentarium*. Berlin : Reimer, 1907.

Literatúra

- AYGÜN, Ömer O. *The Middle Included. Logos in Aristotle*. Evanston; Illinois : Northwestern University Press, 2017.
BÄCK, Allan T. *Aristotle's Theory of Predication*. Leiden; Boston; Köln : Brill, 2000.
BUZÁSSYOVÁ, Ludmila. *Od hlasu k hláske. Z dejín antickej náuky o reči*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2016.
BRAKAS, Jurgis G. Saying, Meaning and Signifying: Aristotle's λέγεται πολλαχῶς. In *The Society for Ancient Greek Philosophy Newsletter*, 2003, 328. <<https://orb.binghamton.edu/sagp/328>> [6. 12. 2018].
CRIVELLI, Paolo. Being-said-of in Aristotle's Categories. In *Rivista di Filosofia Neo-Scholastica*, 2017, No. 3, s. 531 – 556.
DE RIJK, Lambertus Marie. *Aristotle. Semantics and Ontology. Vol. I & II*. Leiden; Boston; Köln : Brill, 2002.
HARRIS, Roy. *Introduction to Integrational Linguistics*. Oxford : Pergamon, 1998.
HOBZA, Pavel. *Filosofie a věda*. Praha : Oikoymenh, 2015, s. 20 – 34.
CHARLES, David. *Aristotle on Meaning and Essence*. Oxford : Clarendon Press, 2000.
CHARLES, David. Aristotle on Names and Their Signification. In EVERSON, Stephen (ed.). *Language. Companions to Ancient Thought 3*. Cambridge : Cambridge University Press, 1994, s. 37 – 73.
IRWIN, Terence H. Aristotle's Concept of Signification. In SCHOFIELD, Malcolm – NUSSBAUM, Martha C. (eds.). *Language and Logos*. Cambridge : Cambridge University Press, 1982, s. 241 – 266.
KRETZMAN, Norman. Aristotle on Spoken Sound Significant by Convention. In CORCORAN, John (ed.). *Ancient Logic and Its Modern Interpretations*. Dordrecht : D. Reidel Publishing Company, 1974, s. 3 – 21.
LABUDA, Pavol. Aristoteles a ontologický status ľudskej reči v ‚Kategoriách‘. In *Filosofický časopis*, 2019, roč. 67, č. 6, s. 877 – 894.
LABUDA, Pavol. Aristotle's theory of language in the light of Phys. I.1. In *Aithér. Journal for the Study of Greek and Latin Philosophical Traditions*, 2018, No. 20, International Issue 5, s. 66 – 77.
LASPIA, Patrizia. *From Biology to Linguistics: Definition of Arthron in Aristotle's Poetics*. UNI-PA Springer Series : Springer, 2018.
MANETTI, Giovanni. *Theories of the Sign in Classical Antiquity*. Bloomington : Indiana University Press, 1993, s. 70 – 91.
MODRAK, Deborah. *Aristotle's Theory of Language and Meaning*. Cambridge : Cambridge University Press, 2001.
PFEIFFER, Christian. *Aristotle's Theory of Bodies*. Oxford : Oxford University Press, 2018.

- RAPP, Christof. The Liaison between Analytic and Ancient Philosophy and Its Consequences. In VAN ACKEREN, Marcel (ed.). *Philosophy and the Historical Perspective*. The British Academy : Proceedings of the British Academy, 2018, s. 120 – 139.
- SIMPLICIUS. *On Aristotle. Categories 1-4*. Transl. M. Chase. Duckworth; London : Cornell University Press, 2003.
- SÝKORA, Peter. Aristotelova zmena paradigmy v ontológii. In *Filosofický časopis*, 2019, roč. 67, č. 6, s. 861 – 876.
- TAYLOR, Talbot J. Roy Harris and the philosophy of linguistics. In *Language Sciences*, 1997, Vol. 19, No. 1, s. 1 – 5.
- THEIN, Karel. *Aristotelés o lidské přirozenosti: Od myšlení k anatomii*. Praha : Filosofia, 2017.
- WHITAKER, C. W. A. *Aristotle's De Interpretatione: contradiction and dialectic*. Oxford : Clarendon Press, 1996.
- ZIRIN, Ronald A. Aristotle's Biology of Language. In *Transactions of the American Philological Association (1974-)*, 1980, Vol. 110, s. 325 – 347.

SUMMARY

Aristotle's Theory of Language: A Problem of (Re)Construction

The overall purpose of this paper is to contribute to the debate over a possibility to reconstruct such theories which are not explicitly formulated in the preserved texts of ancient authors. Aristotle is one of those authors who did not write a single treatise on language, though language – both, as an instrument, as well as an object of the study – was still focal point of his philosophy. In his writings, Aristotle rigorously distinguishes several ways of methodologically examining same phenomenon. Aristotle is aware of the fact that every phenomenon can be examined from various perspectives and that different goals of the study lead us towards different answers and the phenomenon of human language is no exception.

The main aim of this paper is to offer and justify a new way of reconstructing Aristotle's theory of language. In the first part, the paper justifies the very existence of Aristotle's *theory* of language and outlines a plan how to proceed with reconstruction of such theory. In the second part, the preliminary plan is situated into the current state of Aristotelian research. Finally, in the third part, the plan of reconstruction is elaborated using an integrationist approach. Integrationism (the idea that our language is a very complex phenomenon which has to be studied from different perspectives and the results of those studies cannot be reduced to each other and cannot be merged into a single atemporal model, instead those results should be understood as an integral part of the very temporal nature of our language) allows me to explain how various different dimensions of language are uncovered in Aristotle's works and how they gradually arise from each other.

Although there has been significant research on Aristotle's theory of language and meaning (for example, by Deborah Modrak or David Charles), it seems to me that scholars have not fully appreciated either the extent to which language falls under the scope of natural philosophy or the variety and richness of Aristotle's various approaches to the phenomenon of language. I claim that the scatter of Aristotle's statements about language in his writings is not a coincidence. I claim that Aristotle is fully aware of the fact that language has to be studied from various perspectives because only then, one is able to disclose a complex, i.e. multi-functional and temporal character of this phenomenon. That is the reason why I propose the integrationist approach. I suggest to start with Aristotle's biology of speech,

then move towards Aristotle's psychology of meaning, and only then turn one's attention to Aristotle's logical treatises to study his theory of language as a system.

In Aristotle's *History of animals* and *De anima* we can find a note on the material cause of human language. Aristotle identifies the material cause of human language with air. He claims human speech is made of air, which we produce in our lungs, exhale by our midriff and modulate *via* our 'vocal cords', but instead of vocal cords, Aristotle enlisted the whole complex of bodily organs such as lungs, windpipe, trachea, larynx, pharynx, tongue, lips etc. (see *DA* 420b5-421a6, *HA* 535a29-535b2) In his *De Anima* Aristotle enounces the efficient (or moving) cause of human language. The efficient cause of our language is our soul. Human language is caused by a human soul possessing the faculty of reason (at least in the stage of *dynamis*, which could be developed and manifested later on). If we look at Aristotle's *Politics* 1253a13-17, we can find another perspective on the final cause of human language. Aristotle proclaims that ὁ δὲ λόγος ἐπὶ τῷ δηλοῦν ἐστὶ τὸ συμφέρον καὶ τὸ βλαβερὸν, ὥστε καὶ τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἀδίκον: τοῦτο γὰρ πρὸς τὰ ἄλλα ζῶα τοῖς ἀνθρώποις ἴδιον, τὸ μόνον ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ καὶ δικαίου καὶ ἀδίκου καὶ τῶν ἄλλων αἰσθησὶν ἔχειν (ed. by W. D. Ross 1957) / "the function of language is to indicate the advantageous and the harmful, and so also the just and unjust, for it is peculiar to man in comparison with other animals that he alone has the perception of good and bad, just and unjust and other such things" (transl. by R. A. Zirin 1980). One can ask whether assignment of such a purpose is not an idealistic one and whether it is accessible to all of us. My opinion on this is as follows: even though the telos of human language is achieved in the society spontaneously, it is not achieved by all of us. One needs to use the language for noble purposes. In Aristotle's writings, our human language is part of our human organism, so its study certainly falls within the competence of natural philosophy, i.e. physics. But at the same time our language also exceeds our bodies, makes itself semi-independent (or let's say it has an objective existence in the world) and therefore it is accessible to others. For that very reason, we are able to study the language *per se*, language as a system. It is this perspective that Aristotle applies when studying the parts of our language (in his *Poetics*), the effects of our speech acts (in his *Rhetoric*) and the rules of our linguistically expressed reasoning in his writings on logic (*Cat.*, *De Int.*, *APr.*, *APo.*, *Top.*, *SE*). Therefore, it seems, reconstruction of Aristotle's theory of language could be successful only when we apply an integrationist approach. Only then will it be possible to explain how Aristotle's views of language (laden by different perspectives and different goals of study) are connected to each other.

Pavol Labuda, PhD.; Katolícka univerzita v Ružomberku
Filozofická fakulta, Katedra filozofie
SK-034 01 Ružomberok; Hrabovská cesta 1
e-mail: <pavol.labuda@ku.sk>